

Klarade journalistiken att bevaka coronapandemin?

Lars Truedson och Bengt Johansson*

Aldrig har det i svenska medier rapporterats så mycket om ett ämne som om den utdragna kris som coronapandemin utlöste i början av 2020.

- Journalistiken har ändrat såväl omfattning som karaktär över tid genom pandemin, på många sätt i takt med hur dödssiffrorna varierat. Andelen kritisk journalistik ökade med tiden.
- Utländska journalister ställde i snitt mer kritiska frågor vid de dagliga presskonferenserna än svenska journalister.
- Vissa redaktioner ångrar att man inte i högre grad utnyttjat presskonferenserna till att visa upp sin journalistik genom kritiska frågor.

Men har journalistiken klarat sin informerande och granskande uppgift, dess unika roll i samspelet mellan olika samhällsfunktioner, i denna coronans tid?

---

* Lars Truedson är föreståndare för Institutet för Mediestudier. Bengt Johansson är professor i journalistik och masskommunikation vid JMG, Göteborgs universitet. De är tillsammans redaktörer för denna rapport.

Äntligen stod han åter på podiet. Lite slängigt klädd, särskilt för att vara hög tjänsteman i staten, men ändå med en enorm trovärdighet hos medborgarna de här första månaderna av epidemin. För många var de dagliga presskonferenserna hos Folkhälsomyndigheten den mediala lägerelden som berättade att krisen var sig lik, dag efter dag. Statsepidemiologen **Anders Tegnells** välformulerade, effektiva, kanske lite slängiga föredragningar gav information. För några också lugn. För andra snarare bränsle för en ilsken oro över de stigande dödstalen. Det var ett unikt inslag i en intensiv medie-rapportering som både uppvisade traditionella drag och nya inslag.

I denna rapport har *Institutet för Mediestudier* samlat en rad empiriska studier av journalistiken under coronapandemins första skeden, främst första vågen under våren och försommaren 2020, men i vissa fall också av starten på andra vågen av smitta, under senhösten 2020. Studierna är gjorda av ledande medie- och kriskommunikationsforskare vid universiteten i Stockholm och Göteborg och av utredare vid föreningen Vetenskap & Allmänhet. Dessutom finns ett kapitel och sex kortare artiklar skrivna av journaliststudenter vid JMG och Södertörns högskola. Dessa baseras på studenternas kandidatuppsatser, som studerat coronajournalistiken ur olika aspekter.

På många sätt var journalistiken om corona under de första månaderna av pandemin alarmerande snarare än lugnande. Det visar **Marina Gheretti** i sin innehållsanalys av journalistiken om pandemin i *Dagens Nyheter*, *Aftonbladet* och *Rapport* i SVT. Hon konstaterar dock att rapporteringen inte varit

mer alarmerande än den om svininfluensan 2009 eller ens om Ebolautbrottet 2014, som aldrig nådde Sverige.

Ett annat slående resultat är att den grupp i samhället som oftast kommit till tals är företagare och andra företrädare för näringslivet. Först om man slår ihop Folkhälsomyndigheten, företrädare för hälso- och sjukvården och övrig medicinsk expertis når de tillsammans något över andelen näringslivsföreträdare i materialet. I medierna tycks pandemin inte bara varit en hälsokris, utan en samhällskris.

Regeringen värderades neutralt under vårens första våg men i mer kritiskt ljus under hösten 2020. Då hade också den politiska oppositionen brutit den så kallade borgfred som inleddes när pandemin bröt ut. Detta mönster gäller även mer generellt – rapporteringen om andra grupper blev också mer kritisk över tid. Ghersettis slutsats är att granskningen under våren framförallt handlade om att släppa fram röster som var kritiska mot konsekvenserna av de åtgärder som vidtagits, eller mot krishantering som inte fungerat som tänkt. Granskningen av den svenska strategin, dess grunder och varför den skilde sig från andra länder kom senare, när de svenska dödstalen ökade och visade sig vara högre än i många andra länder.

Presskonferenser är inte sällan rätt slutna begivenheter där journalister ställer frågor till experter. Men under våren 2020 fick myndigheternas tidvis dagliga presskonferenser plötsligt miljonpublik. Många har debatterat hur journalisterna klarat denna insyn. Hur kritiska var de frågor som ställdes? **Peter M. Dahlgren** har undersökt saken genom analys av ett urval av frågorna, både under själva presskonferensen och

i de enskilda intervjuer som *SVT* och *Aftonbladet* gjort direkt efter presskonferensen. Det visar sig att de enskilda intervjuerna har mer kritiska frågor, särskilt i *Aftonbladet*.

Högst andel kritiska frågor vid presskonferenserna ställde svenska lokalmedier, *Vetenskapsradion* och utländska medier. I snitt ställde utländska medier oftare kritiska frågor än svenska medier. Andelen kritiska frågor var också relativt konstant över tid och uppvisade alltså inte den ökning av kritiska perspektiv som Ghersetti ser i hela nyhetsrapporteringen.

Det vanligaste ordet i alla analyserade frågor var, bortsett från småord, för övrigt ”munskydd”.

Avtagande engagemang i sociala medier

Engagemanget på sociala medier (Facebook och Twitter) kring coronanyheter på webbutgåvorna av *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *SVT:s* webbtexter har studerats av **Andreas Widholm** och **Fredrik Mårtensson**. Det följer en tydlig linje av högt engagemang (gillamarkeringar, kommentarer, delningar) under pandemins första våg och avtagande engagemang när andravågen drog igång. Mest engagemang väcker artiklar av typen ”human interest”, bland annat berättelser om drabbade av covid-19 och deras anhöriga. Stort engagemang skapade också artiklar med moraliska gestaltningar, som berör hyckleri eller regelbrott, samt artiklar där experter diskuterar den svenska strategin. Lågt engagemang väckte mer sakinriktade frågor om vaccnutveckling, konsekvenser för ekonomi och samhällen och om krisåtgärder. Forskarnas

innehållsanalys visar dessutom att opinionsjournalistiken haft högre andel konfliktgestaltning än nyhetsjournalistiken. Det visar på opinionsjournalistikens betydelse för att höja graden av konflikt i en kris.

Widholm och Mårtensson konstaterar sammanfattningsvis att inget i studien tyder på att ”nyhetsmedierna aktivt skulle ha undvikit att ge utrymme för konfliktperspektiv med hänsyn till förtroendet för myndigheterna och deras rekommendationer”.

Svenskarnas nyhetskonsumtion var enorm under pandemin. Det visar **Ulrika Andersson** med data från SOM-undersökningarna. Bland annat nästan fördubblades andelen som använde *TV4:s*, *SVT:s* och *SR:s* nyhetssajter minst tre dagar per vecka. Ökningen av morgontidningarnas nyhetssajter var stor, men ändå mer blygsam, från 30 procent till 43 procent. Men samtidigt har läsningen av morgontidningar på papper och tittande på tablå-TV slutat minska under pandemin. Ulrika Andersson konstaterar att en effekt av pandemins nyhetsintresse som kan få följder framåt är att äldre börjat använda digitala nyhetskällor mer än tidigare. En lite oväntad effekt av pandemin var med andra ord att den digitala klyftan mellan generationer till viss del verkar ha stängts.

Kritiken mot journalistiken under pandemin har varit hård från vissa debattörer. Men när ett tvärsnitt av journalister fått frågor om saken är de i stort sett nöjda med branschens arbete, det visar **Bengt Johansson** i sitt kapitel. Vad gäller den exceptionellt stora omfattningen av bevakningen konstaterar han att chefer verkar vara lite mer nöjda än andra och att äldre journalister är lite mer kritiska, men att skillna-

der mellan grupper är små. Journalistkollektivet anser att branschen som helhet gjort en vettig bedömning av pandemins nyhetsvärde.

Journalisterna är i hög grad eniga om att bevakningen varit informativ och att den utförts etiskt. Mer kluven är kollektivet inför mer kritiska påståenden, som att den lutar för mycket på myndigheter eller är för inriktad på sensation och dramatik. Här väger det nästan jämnt mellan instämmanden och avståndstaganden. Enigheten är relativt stor om att myndigheterna har ställt upp och varit snabba med information. Sammanfattningsvis: journalisterna ger sig själva med beröm godkänt och myndigheternas kriskommunikation får åtminstone godkänt, konstaterar Bengt Johansson.

Ångrar att inte tagit mer plats på presskonferenserna

Emil Östlund har intervjuat redaktionschefer och motsvarande på några av de ledande svenska nyhetsredaktionerna. Inte heller här dominerar självkritiken, men en rad intressanta iakttagelser görs. Martin Schori på *Aftonbladet* berättar exempelvis att tidningen under inledningen av pandemin medvetet höll en försiktig linje för att ge information och service till läsarna, utan att skrämma upp folk. Granskningen kom igång i april. *Dagens Nyheter*s Caspar Opitz konstaterar liksom Charlotta Friberg, SVT, att under första perioden reagerade publiken kritiskt mot hårda utfrågningar av till exempel Anders Tegnell. Hyllningarna av Tegnell var med andra ord inte bara mediernas fel eller för-

tjänst utan delvis också en konsekvens av mediepublikens reaktioner som fick genomslag i bevakningen.

Resonemangen kring de dagliga presskonferenserna är intressanta. Flera redaktioner, t ex *SVT* och *Sydsvenskan*, har resonerat om hur de frågor som ställs uppfattas av publiken. Caspar Opitz, *DN*, konstaterar att om han fått vrida klockan tillbaka skulle tidningen ha utnyttjat den scen presskonferensen erbjuder till mer aktivitet och mer kritiska frågor. Nu ser han en risk att journalisterna framstått som ”mesiga”.

Emil Östlund konstaterar att de mycket välbesökta liveflödena hos inte minst kvällstidningarna med sin publikinteraktion och de direktsända presskonferenserna är ett steg mot samma typ av medielogik – en där ”det är en större transparens i hur nyhetsmedierna arbetar och där publiken bjuds in i det som tidigare skedde bakom kulisserna”.

Föreningen Vetenskap & Allmänhet har undersökt allmänhetens förtroende för nyhetsmedier med upprepade mätningar under pandemin. Förtroendet för olika medier varierar på ett sätt känt från tidigare mätningar med högt förtroende för etermedier, lite lägre för morgontidningar och lågt för kvällspressen, trots, som **Gustav Bohlin, Martin Bergman och Fredrik Bronéus** från V&A konstaterar i sitt kapitel, att många tar del av rapporteringen i kvällspressen. Mer oroande anser de det vara att förtroendet för journalister som grupp är lägre än för andra yrkesgrupper och att det minskat ytterligare under pandemins förlopp.

Journaliststudenterna **Ellinor Ekdahl, Dennis Morton** och **Embla Starke Sundén** från JMG, Göteborgs universitet har undersökt hur det är att hamna i centrum för

medieuppmärksamheten genom kvalitativa intervjuer med tio personer som jobbat i intensivvården under covidpandemin. Flera intervjuade resonerade kring den hjältebild de uppfattade att intensivvårdspersonalen fått i rapporteringen. Det rådde delade meningar om hur rimligt detta var. En synpunkt var att det blev klyschigt snarare än relevant. Flera ansåg också att rapporteringen visat på journalisternas kunskapsbrist om hur intensivvård fungerar.

I rapporten *Journalistik i coronans tid* publiceras också sju kortare artiklar som var och en sammanfattar en kandidatuppsats vid JMG, Göteborgs universitet eller vid Södertörns högskola. De berör sådant som offentlighetsprincipens tillämpning under pandemin, bilden av Anders Tegnell, hur den svenska strategin skildrats i fyra länders medier samt hur liveflöden fått en ny roll under pandemin.

Klarade journalistiken testet?

Hur ska man då värdera journalistiken om coronapandemin? Det beror givetvis på vilka normer krisjournalistiken ska jämföras med. Som alltid måste man ha en tydlig måttstock för att avgöra vad som är bra eller vad som brister. Inom journalistikforskningen finns det olika kvalitetsmått (McQuail, 1992). Ibland pratar man om *professionell kvalitet*, i vilken grad journalistiken uppfyller de normer som yrkesrollen och yrkesidentitet lyfter fram. Det kan handla om att vara etiskt korrekt, källkritisk, granskande eller oberoende i relation till dem som granskas (Hanitzsch, 2007; Ward, 2009; Wiik, 2010). *Innehållskvalitet* rör

själva innehållet och hur det står sig i relation till olika kvalitetsmått. Mycket forskning om mediers demokratiska uppdrag har använt innehållskvalitet som en utgångspunkt för att utvärdera journalistiken kvalitet. Begrepp som informationsvärde och opartiskhet är exempel på mått som använts för att utvärdera journalistikens innehåll (Asp, 2007; Johansson & Strömbäck, 2019; Strömbäck, 2005). Men man kan också prata om *publikkvalitet*, att utvärdera journalistiken utifrån publikens behov och förväntningar (Odén m fl., 2016; Strömbäck, m fl., 2020). I boken finns alla dessa kvalitetsmått representerade och bedöms av journalisterna själva, mätningar av journalistikens innehåll och publikens åsikter.

Vad är det då vi ser? Vad kan vi sammantaget säga om journalistiken i coronans tid? Vi menar att det går att komma fram till (minst) tre olika tolkningar.

1. Coronajournalistiken var "business as usual"

Den här tolkningen bygger på att det som presenteras i de olika kapitlen ligger inom det förväntade utfallet, givet de strukturer som omger nyhetsrapportering. Medielogik och krisjournalistikens faser ger i stort sett alltid ett liknande utfall, oavsett kris. Att journalistiken i ett inledande skede av en kris alltid kommer prioritera förmedling av information för att senare granska har vi sett otaliga gånger. Ur ett redaktionellt perspektiv är det inte så konstigt då journalistik i början av en kris handlar om att förstå vad som pågår och uppfylla informationsuppdraget. Sedan, när lite tid gått och vi sett utfallet av krishanteringen kommer granskningen igång. Skälet till att det kanske dröjde denna gång var

att krisen är så utdragen. På samma sätt kan resultaten om bristen på kritiska frågor på de berömda presskonferenserna tolkas. Resultaten indikerar att de stora medierna, som alltid får chans att ställa kritiska frågor i individuella intervjuer efteråt också gjorde så. De som inte har samma tillgång till intervjupersonerna – lokala medier och utländska medier – ställde istället sina kritiska frågor direkt på presskonferensen. Så ser det alltid ut – business as usual. Vad som stödjer denna tolkning är att andra röster verkar instämma i bilden av att det vi sett under 2020 inte sticker ut. Både journalisterna själva och deras publik verkar ganska nöjda. I alla andra sammanhang hade vi sett det som giltiga kvalitetsmått. Så varför skulle det inte gälla för coronarapporteringen?

2. Coronajournalistiken var ett uttryck för folkhälsopatrotism

Att vi samlas kring flaggan (rally-around-the-flag) är ett välkänt opinionsfenomen. Till en början har uttrycket använts för att förstå det kraftigt ökade opinionsstödet som amerikanska presidenter fått i början av utrikeskonflikter och krig. Befolkningen samlas mot en yttre fiende och stödjer sin ledare. Samma fenomen har vi sett under pandemin, i Sverige, men också i andra länder (Esaiasson, m fl.. 2020). Den brist på kritik och granskning som vi såg under våren är, i denna tolkning, ett uttryck för denna folkhälsopatrotism. Bilden av Tegnell som den store kommunikatören och journalistikens oförmåga att granska så länge som politikerna inte bråkade är tydliga tecken. Relativt låg andel kritiska frågor, att mediebilden inte

var mer kritisk i april–maj när dödstalerna sköt i höjden samt journalisternas nöjdhet med myndigheternas sätt att hantera krisen, trots att de påpekar vissa brister är uttryck för en märklig stämning av att man inte är för kritisk mot ”det egna laget”. Känslan av att det handlar om en landskamp i pandemihantering skulle också förklara varför medborgarna fortfarande är så tillfreds med sakernas tillstånd. Handlar det om en kollektiv skyggslapp? Vi har inte förmågan att lyfta blicken utan ser allt som ofrånkomligt. Kanske är det den svenska konsensuskulturen som gör sig påmind, precis som en av de intervjuade internationella journalisterna antyder?

3. Coronajournalistiken var bättre än förväntat

Ja, det var mindre kritisk bevakning i början, vilket kan kopplas till hur krisjournalistik alltid fungerar. Då ligger fokus på att förstå och förklara, inte granska. Men tittar man på hur journalistiken faktiskt såg ut var det knappast någon överdriven regerings- eller myndighetstrohet i journalistiken under våren 2020, det fanns kritiska röster, stor bredd i olika sakfrågor/perspektiv i rapporteringen och dessutom var det i stort sett helt balans i perspektiv om hur den svenska coronahandlingen sköttes i bevakningen. Sedan ökade kritik och granskning, helt i linje med vad vi kan förvänta oss.

Man kan givetvis ifrågasätta krisjournalistiken, men, tänker vi oss i denna tolkning, jämför vi med tidigare pandemier (läs svininfluensan) skötte sig journalisterna bättre den här gången. De var knappast myndigheternas megafon på samma sätt som under svininfluensan 2009 utan gav en mer nyanserad bild

av både läget i Sverige och omfattande utblickar mot andra länder. Ska man kritisera något handlar det i så fall om att den svenska strategin inte granskades omedelbart, utan att det dröjde. Visst fick kritiska röster höras, men granskningarna handlade mest om hur väl den svenska strategin genomfördes. Inte att den var fel i sig. Men på det stora hela får den svenska coronajournalistiken, enligt detta tolkningsmönster, ändå ett gott betyg, vilket som sagt intygas av både journalisternas själva och medborgarna.

Svaret på vilken av dessa tolkningar som är den san- naste ligger kanske dolt i det som verkligen får medie- bevakningen av coronapandemin att skilja sig från alla andra kriser: den enorma mängden nyhetsrapporte- ring och mediekonsumtion och det utdragna förloppet. Kanske är det så enkelt som att alla tre tolkningar varit sanna under vissa perioder. Under den första akuta tiden med osäkerhet och rädsla och politisk borgfred var även stora delar av journalistiken inne i bubblan och koncentrerade sig på att förmedla information. Om vi jämför med svininfluensan var epidemins för- lopp ett helt annat – den tog slut innan ens en första våg hann komma. Innan någon politisk borgfred kring vaccinationen hann brytas.

Men under 2020 bara fortsatte spridningen av smittan. Då förändrades också journalistiken (lik- som politiken då borgfreden bröts). Mot sommaren och särskilt hösten fick vi mer av granskning. Nu hade de tunga granskningsredaktionerna kommit igång och det fanns mer av ammunition i form av felslagna prognoser att ställa frågor om. Dessutom fanns det

också under våren början till ett parallellt spår inom opinionsjournalistiken. Här diskuterades den svenska strategin kritiskt och sannolikt betydde Peter Wolodarskis personliga engagemang i frågan mycket för att betydelsefulla *Dagens Nyheter* skulle ha en tydligt kritisk linje på ledarplats.

Dessutom finns det ytterligare en sak som gör det svårt att hitta fram till svaret på frågan om nyhetsjournalistiken varit kritisk nog: vi har alla vår egen bild av mediebild. Så har det förstås alltid varit, men numera är det också rent konkret så att vi mer eller mindre slumpmässigt, mer eller mindre medvetet, riktar ögonen mot något som passerar i det mediala överflödet och fastnar där. Om vi då lutar åt att den svenska coronastrategin varit felaktig, kan det påverka vår tolkning både till att inte se det kritiska (och döma ut mediebevakningen) eller till att blott se det kritiska och få vår bild befast.

Så vad är vår slutsats? Att det funnits ganska mycket kritisk rapportering, om vi följer rapporteringen genom hela 2020. Men att medierna inledningsvis var starkt påverkade av en ”rally-round-the-flag”-effekt, som alltid i allvarliga kriser. Till slut landar vi i frågan om rätt saker granskades och om det granskades tillräckligt mycket. Ser man på de debattörer som fört fram saker som inte granskats under pandemin, visar det sig nästan alltid att de funnits med i medierapporteringen. Problemet från kritikernas synvinkel är kanske snarare att de inte skildrats tillräckligt kritiskt eller tillräckligt mycket.

Men vad är egentligen tillräckligt mycket? Och tillräckligt kritiskt? Det finns tyvärr inget enkelt svar på den frågan. Men den måste ställas, igen och igen.

Referenser

- Asp, Kent (2007). Fairness, informativeness, and scrutiny. The role of news media in democracy. *Nordicom Review* 28: 31–50.
- Esaiasson, Peter; Sohlberg, Jacob; Ghersetti, Marina, & Johansson, Bengt (2020). How the coronavirus crisis affects citizen trust in institutions and in unknown others: Evidence from ‘the Swedish experiment’. *European Journal of Political Research*. Early view. doi.org/10.1111/1475-6765.12419
- Hanitzsch, Thomas (2007). Deconstructing Journalism Culture: Toward a Universal Theory. *Communication Theory* 17: 367–385
- Johansson, Bengt & Strömbäck, Jesper (2019). *Kampen om mediebilden. Nyhetsjournalistik i valrörelsen 2018*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- McQuail, Denis (1992). *Media performance: Mass communication and the public interest*. London: Sage.
- Odén, Thomas; Djerf-Pierre, Monika; Ghersetti, Marina & Johansson, Bengt (2016). *Kriskommunikation 2.0. Allmänhet, myndigheter och medier i det digitala medielandskapet*. Stockholm: MSB.
- Strömbäck, Jesper; Tsfati, Yasiv; Boomgaarden, Haio, Damstra, Alyt, Lindgren, Elina; Vliegenthart, Rens, & Lindholm, Torun (2020). News media trust and its impact on media use: Toward a framework for future research. *Annals of the International Communication Association*, 44(2): 139–156.

- Strömbäck, Jesper (2005). In Search of a Standard: four models of democracy and their normative implications for journalism. *Journalism Studies*, 6(3): 331–345.
- Ward, Stephen J.A. (2009). Journalism ethics. In Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch (red), *The Handbook of Journalism Studies*, (s. 307–324). New York & London: Routledge.
- Wiik, Jenny (2010). *Journalism in Transition. The Professional Identity of Swedish Journalists*. JMG: Göteborgs universitet.